

تائیدیه اعضای هیات داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضای هیات داوران نسخه نهایی پایان نامه خانم / آقای منصوره اسرف کجی تحت عنوان

رابطه علم الی و اخبار اسناد در مکتوبی ملاحظه

را از نظر فرم و محتوی بررسی نموده و پذیرش آن را برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیشنهاد

می کنند .

اعضای هیات داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	امضاء
۱- استاد راهنما	مدر سعید	دستیار	
۲- استاد مشاور	رضا اکبری	دانشیار	
۳- استاد ناظر	سرتضی قرایی	استادیار	
۴- استاد ناظر	حسن مرادی	استادیار	
۵- نماینده تحصیلات تکمیلی	دکتر محمد سعیدی	دانشیار	

آیین نامه چاپ پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس، مبین بخشی از فعالیتهای علمی - پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می شوند:

ماده ۱: در صورت اقدام به چاپ پایان نامه (رساله) ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲: در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه) عبارت ذیل را چاپ کند: «کتاب حاضر، حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد/ رساله دکتری نگارنده در رشته فلسفه و حکم اسلامی است که در سال ۱۳۹۰ در دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی سرکار خانم/جناب آقای دکتر محمد سعید مهر، مشاوره سرکار خانم/جناب آقای دکتر رضا اکبریان و مشاوره سرکار خانم/جناب آقای دکتر ... از آن دفاع شده است.»

ماده ۳: به منظور جبران بخشی از هزینه های انتشارات دانشگاه، تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اهدا کند. دانشگاه می تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴: در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تأدیه کند.

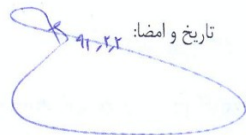
ماده ۵: دانشجو تعهد و قبول می کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصول کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تامین نماید.

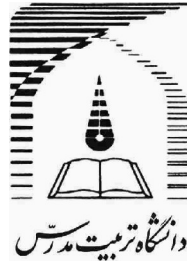
ماده ۶: اینجانب مضرب اسرارگویی دانشجوی رشته فلسفه اسلامی مقطع کارشناسی ارشد

تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می شوم.

نام و نام خانوادگی: مضرب اسرارگویی

تاریخ و امضا: ۹۱،۲،۲۲

دانشکده علوم انسانی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد رشته فلسفه و کلام اسلامی

رابطه‌ی علم الهی و اختیار انسان در فلسفه ملاصدرا

منصوره اشرف گنجوئی

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر محمد سعیدی مهر

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر رضا اکبریان

اسفند ماه ۹۰

تقدیم به

چهارده معصوم (علیهم السلام)

و تقدیم به

فیلسوف پیشتاز در فلسفه‌ی اسلامی،

علامه طباطبایی (رحمت الله علیه)

و با تشکر از

استاد راهنمای گرامی جناب آقای دکتر سعیدی مهر

و استاد مشاور محترم جناب آقای دکتر اکبریان

چکیده

یکی از مسائلی که فلاسفه در مورد آن اختلاف نظر داشته‌اند، علم خداوند به ذات خود و به ممکنات است. علم الهی به ماسوا در مرتبه‌ی ذات از سوی برخی مستلزم جبر در افعال انسان و منافی با اختیار او دانسته شده است. ملاصدرا با تکیه بر اصالت و تشکیک وجود و نیز قاعده‌ی «بسیط الحقیقه» اثبات می‌کند که خداوند به عنوان وجود کامل، دربردارنده‌ی جمیع حقایق هستی بوده و فاقد هیچ کمالی نیست، از طرفی چون به ذات خود عالم است، تعقل کننده‌ی جمیع ماسوا نیز می‌باشد. برخی با تکیه بر «تابعیت علم از معلوم» چنین پنداشته‌اند که علم به ماسوا در مرتبه‌ی ذات ممکن نیست. اما ملاصدرا بر این عقیده است که به علم الهی از دو بعد می‌توان نگریست؛ از یک منظر، علم الهی تابع معلومات و در نگاه دیگر متبوع آنهاست. او علم الهی به ماسوا در مرتبه‌ی ذات را از نوع دوم تلقی نموده و بدین ترتیب عدم سازگاری علم الهی و اختیار را رفع می‌کند. عده‌ای با بیان پرسش «تسلسل اراده‌های نامتناهی» اختیار را از انسان سلب کرده‌اند. ملاصدرا در پاسخ به آنان، ملاک فعل اختیاری را مسبوقیت به اراده ندانسته و صرف علم به فعل در نفس فاعل را برای اختیار کافی می‌داند. ملاصدرا برخلاف پندار برخی، ضرورت علی و معلولی را ملازم با جبر در افعال انسان نمی‌داند. وی در اثبات این مطلب برهانی متکی بر قاعده‌ی "الإضطرار بالاختیار لاینافی الإختیار" اقامه می‌کند. بنا بر این استدلال خداوند ایجاد کننده‌ی اختیار برای انسان است و در این صورت جبر لازم نمی‌آید.

واژگان کلیدی: علم خداوند، علم به ماسوا در مرتبه‌ی ذات، اراده، اختیار، فلسفه ملاصدرا.

فهرست مطالب

- ۱ فصل اول: مقدمه و کلیات تحقیق _____
- ۱.۱ مقدمه و بیان مسئله _____ ۲
- ۱.۲ پیشینه بحث _____ ۳
- ۱.۳ سوالات تحقیق _____ ۴
- ۱.۴ فرضیات تحقیق _____ ۵
- ۱.۵ روش تحقیق _____ ۶
- ۱.۶ پیشینه ی تحقیق _____ ۶
- ۱.۷ سازمان تحقیق _____ ۷
- ۱۰ فصل دوم: اثبات تابع نبودن علم الهی به ماسوا در مرتبه‌ی ذات از دیدگاه ملاصدرا _____
- ۲.۱ تعریف علم _____ ۱۰
- ۲.۱.۱ اقوال مختلف در باب چیستی علم _____ ۱۱
- ۲.۱.۱.۱ علم امری سلبی و به معنای عدم الجهل است _____ ۱۱
- ۲.۱.۱.۲ علم، اضافه است. _____ ۱۱
- ۲.۱.۱.۳ علم، کیفیت ذات اضافه است _____ ۱۲
- ۲.۱.۱.۴ چیستی علم از نظر ملاصدرا _____ ۱۳
- ۲.۲ تقسیمات علم: _____ ۱۴
- ۲.۲.۱ علم حصولی و حضوری _____ ۱۴
- ۲.۲.۲ علم اجمالی و تفصیلی: _____ ۱۵
- ۲.۲.۳ علم فعلی و انفعالی _____ ۱۶

- ۲۳ علم خداوند _____ ۱۷
- ۲۳.۱ اقسام یا مراتب علم الهی _____ ۱۸
- ۲۳.۱.۱ علم خداوند به ذات خود _____ ۱۹
- ۲۳.۱.۱.۱ دیدگاه فارابی _____ ۲۰
- ۲۳.۱.۱.۲ دیدگاه ابن سینا _____ ۲۱
- ۲۳.۱.۱.۳ دیدگاه شیخ اشراق _____ ۲۳
- ۲۳.۱.۱.۴ دیدگاه صدر المتألهین _____ ۲۴
- ۲۳.۱.۲ علم خداوند به ماسوا در مرتبه‌ی ماسوا _____ ۲۶
- ۲۳.۱.۲.۱ دیدگاه ابن سینا _____ ۲۷
- ۲۳.۱.۲.۲ دیدگاه شیخ اشراق _____ ۲۸
- ۲۳.۱.۲.۳ دیدگاه ملاصدرا _____ ۲۹
- ۲۳.۱.۳ علم خداوند به ماسوا در مرتبه‌ی ذات _____ ۳۰
- ۲۳.۱.۳.۱ دیدگاه ابن سینا _____ ۳۱
- ۲۳.۱.۳.۲ دیدگاه شیخ اشراق _____ ۳۲
- ۲۳.۱.۳.۳ دیدگاه ملاصدرا _____ ۳۳
- ۲۳.۱.۳.۳.۱ بحث تابعیت علم از معلوم _____ ۳۴
- ۲۳.۱.۳.۳.۲ قاعده‌ی بسیط‌الحقیقه در اثبات این مرتبه از علم الهی _____ ۳۵
- ۲۳.۱.۳.۳.۲.۱ معنای بسیط در قاعده‌ی بسیط‌الحقیقه _____ ۳۶
- ۲۳.۱.۳.۳.۲.۲ دیدگاه ابن سینا در اثبات بساطت حق تعالی _____ ۳۷
- ۲۳.۱.۳.۳.۲.۳ تبیین قاعده بسیط‌الحقیقه طبق مبانی فلسفه‌ی ملاصدرا _____ ۳۸
- ۲۳.۱.۳.۳.۲.۴ بساطت و وحدت ذات خداوند با استفاده از قاعده بسیط‌الحقیقه _____ ۳۹
- ۲۳.۱.۳.۳.۲.۵ نوع "حمل" در قاعده‌ی بسیط‌الحقیقه _____ ۴۲
- ۲۳.۱.۳.۳.۲.۶ اثبات علم واجب‌الوجود از دیدگاه ملاصدرا طبق قاعده‌ی بسیط‌الحقیقه _____ ۴۴
- ۲۳.۱.۳.۳.۲.۷ پاسخ به پرسش‌هایی در باب قاعده‌ی بسیط‌الحقیقه _____ ۴۶
- ۲۳.۱.۳.۳.۳ جمالی یا تفصیلی بودن علم خداوند به ماسوا در مرتبه‌ی ذات _____ ۴۷

- ۲.۴ جمع بندی و نتیجه گیری: _____ ۵۰
- فصل سوم: ملاک فعل اختیاری انسان از دیدگاه ملاصدرا _____ ۵۲
- ۳.۱ اختیار _____ ۵۳
- ۳.۱.۱ تعاریف اختیار _____ ۵۳
- ۳.۱.۱.۱ تعریف کندی _____ ۵۴
- ۳.۱.۱.۲ تعریف خواجه نصیرالدین طوسی _____ ۵۴
- ۳.۱.۱.۳ تعریف منسوب به متکلمین _____ ۵۴
- ۳.۱.۱.۴ تعریف ملاصدرا _____ ۵۵
- ۳.۱.۱.۵ تعریف علامه طباطبایی _____ ۵۶
- ۳.۱.۲ جایگاه اختیار انسان در میان افعال او _____ ۵۱
- ۳.۲ جبر _____ ۵۹
- ۳.۲.۱ جبر مرتبط با علم یا اراده‌ی خداوند _____ ۶۰
- ۳.۲.۱.۱ بیان نخست برای جبر مرتبط با اراده‌ی الهی _____ ۶۰
- ۳.۲.۱.۱.۱ پاسخ ابن سینا _____ ۶۲
- ۳.۲.۱.۱.۲ پاسخ ملاصدرا _____ ۶۳
- ۳.۲.۱.۲ بیان دوم _____ ۶۴
- ۳.۲.۱.۲.۱ پاسخ علامه طباطبایی (ره) _____ ۶۶
- ۳.۲.۱.۳ بیان سوم _____ ۷۰
- ۳.۲.۱.۳.۱ پاسخ ملاصدرا _____ ۷۱
- ۳.۲.۱.۳.۲ پاسخ اندیشمندان معاصر _____ ۷۲
- ۳.۳ موضع ملاصدرا در باب مختار یا مجبور بودن انسان _____ ۷۴
- ۳.۴ جمع بندی و نتیجه‌گیری _____ ۷۸
- فصل چهارم: رابطه‌ی علم خداوند و اختیار انسان از دیدگاه ملاصدرا _____ ۸۰
- ۴.۱ طرفداران نظریه‌ی ناسازگاری علم واجب و اختیار انسان _____ ۸۲

- ۴.۱.۱ شپه‌ی ناسازگاری علم الهی و اختیار انسان به علت تابعیت علم از معلوم ۱۷
- ۴.۲ طرفداران نظریه‌ی سازگاری علم واجب و اختیار انسان ۹۳
- ۴.۲.۱ دیدگاه خواجه نصیرالدین طوسی ۹۴
- ۴.۲.۲ دیدگاه ملاصدرا ۹۴
- ۴.۲.۲.۱ نظر اهل تفویض و نقد آن از دیدگاه ملاصدرا ۹۵
- ۴.۲.۲.۲ مذهب اهل جبر و نقد آن از دیدگاه ملاصدرا ۹۶
- ۴.۲.۲.۳ دیدگاه حکما ۹۷
- ۴.۲.۲.۴ دیدگاه راسخان در علم ۹۹
- ۴.۲.۲.۴.۱ بهترین تمثیل برای فهم دیدگاه راسخان در علم ۱۰۴
- ۴.۲.۳ دیدگاه اندیشمندان متأخر از ملاصدرا ۱۰۵
- ۴.۲.۳.۱ دیدگاه علامه طباطبایی ۱۰۵
- ۴.۲.۳.۲ استاد محمدتقی جعفری ۱۰۵
- ۴.۲.۳.۳ استاد مطهری ۱۰۷
- ۴.۳ جمع بندی و نتیجه گیری ۱۱۰
- جمع بندی و نتیجه گیری نهایی ۱۱۲
- آزمون فرضیه‌ها ۱۱۴
- فهرست منابع ۱۱۶

فصل اول: مقدمه و کلیات تحقیق

۱.۱ مقدمه و بیان مسئله

اندیشه‌ی فلسفی در باب موضوعات اصلی دین، پیشینه‌ای به قدمت تاریخ حیات بشری، دست کم تا قرن پنجم قبل از میلاد دارد. این ویژگی که بشر موجودی است متفکر، او را بر آن داشته است که نه تنها درباره خود، بلکه درباره دیگران و ارتباط خود با دیگران نیز به پرسش بپردازد. یکی از سؤالات اساسی که بشر از خود دارد این است که آیا دارای اراده آزاد می‌باشد یا خیر؟ این سؤال نشان می‌دهد که بشر وجود موجود یا موجودات دیگری غیر از خود را فرض دارد، چرا که اگر تنها خودش باشد نیازی به چنین سؤالی نیست، اگر چه ممکن است سرانجام فرض وی با شک یا انکار مواجه شود. اهمیت مسئله زمانی دو چندان می‌شود که طرف دیگر، موجود متعالی چون خداوند باشد؛ و باز اهمیت مسئله و نیز پیچیدگی آن زمانی بیشتر می‌شود، که پرسیده شود: آیا علم پیشین خداوند و اختیار انسان سازگارند؟ چرا که تلقی ناسازگاری علم پیشین خداوند و اراده آزاد انسانی می‌تواند حداقل به

یکی از سه موضع نفی اراده آزاد انسانی، نفی علم مطلق خداوند و یا اساساً نفی وجود خداوند منجر شود.^۱

در بحث سازگاری یا ناسازگاری علم الهی با اختیار انسان ابتدا لازم است که اقسام علم الهی بررسی گردد و پس از آن، قسمی از علم باری تعالی - که علم او به موجودات در مرتبه ذات است - در مقایسه با اختیار انسان قرار داده شده و تنافی یا عدم تنافی این نوع از علم الهی با اختیار انسان بررسی گردد. اجمالاً طرح اشکال بدین نحو است که اگر موجودات در مرتبه ذات معلوم خداوند هستند آیا حاصل چنین اعتقادی سلب اختیار از انسان و گرایش به جبر نخواهد بود؟ بنابراین، در بحث علم الهی و اختیار انسان، چیستی علم و ماهیت و اقسام علم الهی از یک سو، و سازگاری یا عدم سازگاری آن با اختیار انسان از سوی دیگر به عنوان مسئله اصلی مورد توجه قرار خواهد گرفت.

آنچه که پایان نامه‌ی حاضر در نهایت در پی نیل به آن است، تعیین سازگاری یا ناسازگاری علم الهی و اختیار انسان از منظر حکمت متعالیه می‌باشد.

۱.۲ پیشینه بحث

در خصوص اهمیت موضوع این نکته قابل ذکر است که - همان گونه که صدر المتألهین به دشواری و خاص بودن مبحث علم در مسائل حکمت اذعان نموده - بحث حاضر، خصوصاً علم الهی، از

^۱ الوین، پلانتینجا، فلسفه دین (خدا، اختیار و شر)، ترجمه محمد سعیدی مهر، چاپ اول، مؤسسه فرهنگی طه، ۱۳۷۶، ص ۱۳۹

الوین، پلانتینجا، [او دیگران]، کلام فلسفی (مجموعه مقالات)، ترجمه احمد نراقی و ابراهیم سلطانی، چاپ اول، تهران، مؤسسه فرهنگی صراط، ۱۳۷۴، ص ۲۵۵.

پیچیده‌ترین مسائل فلسفه و کلام است و با وجود تضارب آراء، تحقیق و بررسی در آن همچنان در خور و شایسته است. مسئله‌ی حاضر مورد بحث‌های متعددی در حوزه فلسفه و کلام قرار گرفته و هر کدام از این دو حوزه تاکنون شاهد آراء متعدد و چه بسا مختلفی در این باب بوده‌اند؛ در کلمات برخی از متکلمین از جمله اشاعره دیده می‌شود که علم مطلق خداوند را با اختیار انسان ناسازگار شمرده‌اند و همه‌ی افعال انسان را به تقدیر الهی ارجاع داده‌اند^۱ و بر این عقیده‌اند که علم الهی به تمامی حوادث از جمله حوادثی که در آینده به وقوع می‌پیوندد تعلق دارد و بنابراین، عمل انسان تابع علم خداوند است؛ از دیگر سو، گروهی مانند معتزله به شدت بر سازگاری این دو تأکید دارند و عدم سازگاری را به نوعی منافی قدرت الهی می‌دانند.^۲

۱.۳ سؤالات تحقیق

اصلی‌ترین سؤالاتی که مورد اهتمام پایان نامه حاضر است، عبارتند از:

^۱ به عنوان نمونه، ر. ک. میر سید شریف، ایجی، شرح المواقف، ج ۸، چاپ اول، قم، افست، ۱۳۲۵ق، ص ۱۵۵ / سعد الدین تفتازانی، شرح المقاصد، ج ۴، چاپ اول، قم، افست، ۱۴۰۹ق. ص ۲۳۷.

^۲ ر. ک. فخر الدین رازی، المطالب العالیه من العلم الإلهی، ج ۳، چاپ اول، بیروت، دار الکتب العربی، ۱۴۰۷ ه. ق، ص ۱۵۱.

- با توجه به اینکه علم معمولاً تابع است، آیا امکان دارد که در به وجود آمدن معلوم نقش فعلی داشته باشد؟ اثبات این مسئله از منظر ملاصدرا به چه نحو است؟
- از دیدگاه حکمای متعالیه به چه فعلی فعل اختیاری اطلاق می‌شود و به عبارت دیگر، ملاک اختیاری بودن فعل انسان چیست؟ آیا مسبوق بودن فعل به اراده از نظر ملاصدرا ملاکی تام برای اختیاری بودن فعل به شمار می‌رود؟
- از میان مراتب علم واجب تعالی علم او به ماسوا در مرتبه‌ی ذات، چگونه با اختیار انسان می‌تواند جمع شود؟

۱.۴ فرضیات تحقیق

- از دیدگاه صدرا، علم خداوند به وجود اشیا علم فعلی است و ایشان اثبات می‌کند که علم الهی به مخلوقات در مرتبه ذات به هیچ وجه تابع نیست بلکه متبوع است و از جمله علل و اسباب فعل شمرده می‌شود.
- از نظر ملاصدرا، مسبوق بودن فعل اختیاری به اراده ملاک تامی به شمار نمی‌رود و صدرالمتألهین به طور کلی ملاک دیگری برای عمل اختیاری ارائه می‌کند که چیستی فعل اختیاری با این ملاک تبیین خواهد شد؛ طبق این عبارت فعلی که از ذات فاعل برخیزد و فاعل بر آن آگاه باشد، فعل اختیاری است.
- صدر المتألهین بر این اعتقاد است که گرچه علم الهی سبب اقتضا کننده‌ی فعل آدمی است، لکن مقتضی وجود فعل به نحو مسبوق به قدرت و اختیار اوست و این علم به صرف فعل عبد تعلق نیافته است بلکه به فعل عبد با قید مسبوق بودنش به قدرت و اختیار تعلق دارد. نیز در

کلمات علامه طباطبایی (ره) این مسئله بدین نحو تبیین شده که علم ازلی الهی، افعال را با خصوصیتشان می‌شناسد که از جمله آن خصوصیات، اختیار است. به بیان دیگر، علم خداوند به این تعلق می‌گیرد که فعل انسان با اختیار خودش انجام شود و چنین علمی مستلزم غیر اختیاری شدن آن فعل نخواهد بود.

۱.۵ روش تحقیق

روش انجام این تحقیق مانند اغلب پژوهش‌های فلسفی و کلامی، توصیفی-تحلیلی است. بدین نحو که با استفاده از منابع موجود در زمینه بحث، پس از تبیین مباحث اختیار انسان و نیز علم الهی رابطه‌ی علم پیشین الهی و اختیار انسان از منظر فلسفه متعالیه سنجیده و سپس در مورد سازگاری یا عدم سازگاری آن دو، سازگار بودنشان اثبات خواهد گردید.

۱.۶ پیشینه‌ی تحقیق

با توجه به بررسی‌های صورت گرفته در زمینه‌ی تألیفات و پژوهش‌هایی که تاکنون در موضوع علم الهی و اختیار و رابطه آن دو انجام گردیده، هرچند تعداد رساله‌ها و یا تحقیقات انجام شده در این زمینه قابل توجه می‌باشد، اما با توجه به وسعت و گستردگی این بحث، آثار ارائه شده، خصوصاً در حیطه‌ی فلسفه ملاصدرا به طور مستقیم محدود به نظر می‌رسد؛ ضمن اینکه تا کنون به این شکل به طور خاص در حکمت متعالیه- به عنوان موضوع پایان نامه قرار نگرفته است؛ به استثناء پایان نامه‌ای

با عنوان «علم پیشین الهی و اختیار انسان از دیدگاه صدرالمتألهین» که در سال ۷۶-۷۷ در دانشگاه تهران دفاع شده است؛ این کار تفاوت‌هایی با پایان نامه حاضر دارد، از جمله اینکه اولاً اثر مذکور بخش قابل توجهی از مقدمه را به زندگی نامه ملاصدرا اختصاص داده که بی ارتباط می‌نماید؛ ضمن اینکه پس از طرح مباحثی همچون اقسام صفات واجب تعالی و شیوه های اثبات صفات، به علم الهی - که از جمله صفات است- وارد شده، بدیهی است چنین عناوینی داخل در بحث نبوده و سبب کاستن از غنای بحث گردیده است. با بررسی‌های به عمل آمده، انشاء الله در پایان نامه‌ی حاضر جنبه جدید و کامل‌تری نسبت به پایان نامه مذکور ارائه خواهد شد؛ همچنین در خصوص اهمیت موضوع این نکته قابل ذکر است که- همان گونه که صدر المتألهین به دشواری و خاص بودن مبحث علم در مسائل حکمت اذعان نموده است- بحث حاضر، خصوصاً علم الهی، از پیچیده‌ترین مسائل فلسفه و کلام است و با وجود تضارب آراء، تحقیق و بررسی در آن همچنان در خور و شایسته است.

۱.۷ سازمان تحقیق

با توجه به مسائل و فرضیات تحقیق، پنج فصل در پژوهش حاضر طراحی شد که فصل اول مربوط به گزارش نحوه‌ی پردازش پژوهش حاضر و کلیات تحقیق است و چهار فصل دیگر شامل مباحث اصلی پژوهش می‌باشد که تفصیل آن به شرح ذیل است:

فصل اول: مقدمه و کلیات

عبارت است از مقدمه و کلیات طرح تحقیق که شامل مسائل اصلی تحقیق و فرضیات آن، سازماندهی تحقیق، کلید واژه‌های تحقیق، روش تحقیق و سابقه تحقیق نسبت به پژوهش‌های قبلی است.

فصل دوم: علم الهی از دیدگاه ملاصدرا

مسئله‌ی اصلی که در این فصل بررسی می‌گردد، عبارت است از چگونگی علم خداوند به موجودات در مرتبه‌ی ذات خود، ضمن اینکه به تقسیم علم خداوند و توضیح اقسام نظری آن خواهیم داشت. زیرا مقدمه‌ی برای پرداختن به این پرسش اساسی در فصل نهایی است که علم به ماسوا در مرتبه‌ی ذات به چه صورت با اختیار و اراده‌ی انسان قابل جمع است؟

فصل سوم: اختیار انسان از دیدگاه ملاصدرا

فصلی است مشتمل بر تعریف اراده و اختیار انسان، و نیز بحث پیرامون مبانی اراده خصوصاً از دیدگاه ملاصدرا که به روشن شدن جمع اختیار و علم خداوند کمک خواهد نمود.

فصل چهارم: رابطه‌ی علم خداوند و اختیار انسان از دیدگاه ملاصدرا

فصل نهایی است دربرگیرنده‌ی دیدگاه صدرالمتألهین راجع به سازگاری علم خداوند به ماسوا در مرتبه‌ی ذات خود با اختیار انسان است، ضمن این که با توجه به جدیدتر بودن نظریات علامه طباطبایی (ره) و نقدهایی که بر آراء ملاصدرا وارد نموده‌اند، در انتهای مباحث، پس از ذکر نظر ملاصدرا به دیدگاه علامه و بررسی نقدهایی که به ملاصدرا وارد نموده‌اند، خواهیم پرداخت تا در انتهای تحقیق حاضر، با استعانت از خداوند متعال و الطاف ائمه‌ی اطهار (علیهم السلام)، روشن شود که مسئله‌ی سازگاری علم و اختیار از دیدگاه ملاصدرا به چه نحو تبیین گردیده و نیز آیا نقدی به نظر ایشان وارد است؟

فصل دوم: اثبات تابع نبودن علم الهی به ماسوا در مرتبه‌ی ذات از دیدگاه ملاصدرا